

Gouden
Ganzenveer
Joost Zwagerman
2008

GOUDEN
GANZEN-
VEER | Joost
Zwagerman
2008

Uitgereikt in de Koorzaal van het
Concertgebouw te Amsterdam

17 april 2008

Dit boekje verschijnt ter gelegenheid van de uitreiking van de Gouden Ganzenveer 2008 aan de schrijver Joost Zwagerman. Bij de uitreiking gingen leden van de Academie De Gouden Ganzenveer in discussie over de stelling van de laureaat dat goede wil niet meer genoeg is om de verschillen in overtuiging, traditie en temperament in Nederland te overbruggen. Een weergave van de discussie is in deze bundel opgenomen, evenals de laudatio en het dankwoord van Joost Zwagerman.

INHOUD

De Gouden Ganzenveer 1955-1999 en vanaf 2002 16

Laudatio 17

Portret van Joost Zwagerman 20

Dankwoord Joost Zwagerman 29

Stelling van de laureaat 30

Consensus is niet zo ver als we denken 32

Bibliografie Joost Zwagerman 56

De leden van de Academie De Gouden Ganzenveer 60

De laureaten vanaf 1955 61

De Gouden Ganzenveer werd in 1955 ingesteld door de Koninklijke Nederlandse Uitgeversbond bij zijn vijfenzeventigjarig bestaan. De uitgevers wilden met de prijs personen of instituten lauweren voor hun bijdrage aan de Nederlandse cultuur. Tot 2000 reikten de uitgevers de Gouden Ganzenveer met onregelmatige tussenpozen uit aan vijftien personen en vier instellingen. Bij het samengaan van de Koninklijke Nederlandse Uitgeversbond met de Nederlandse Organisatie van Tijdschrift-Uitgevers en de Vereniging De Nederlandse Dagbladpers tot het Nederlands Uitgeversverbond (NUV) werd de prijs ondergebracht bij de stichting De Gouden Ganzenveer.

De stichting De Gouden Ganzenveer beoogt 'het bevorderen van de boekcultuur in brede zin'. Het stichtingsbestuur bestaat uit de heren drs. J.G. Gaarlandt (voorzitter), M.Sc.J.A. Boom, mr. A.D.H. Fockema Andreae, E.W. Veen, mevrouw drs. J.A.B. Leppink en mevrouw prof. dr. H.M. Prast. De toekenning van de prijs is de taak van de door de stichting in 2001 ingestelde Academie De Gouden Ganzenveer. De leden van de Academie komen uit de wereld van kunst, wetenschap, politiek en bedrijfsleven. Ieder van hen heeft blijk gegeven van grote betrokkenheid bij de Nederlandse cultuur, en is op persoonlijke titel gevraagd.

De Academie wil de Gouden Ganzen-

LAUDATIO

Het is eigenlijk een heel vreemde uitdrukking, nauwelijks waar ook, maar toch wordt ze nog altijd gemakkelijk en als vanzelfsprekend gebruikt: 'wat goed is, komt snel'. Heel spitsvondig is daar natuurlijk al te vaak op geantwoord: 'ja, maar is wat snel komt, ook goed?' Voor veel critici was de vraag stellen hem beantwoorden, toen Joost Zwagerman voor het eerst als romancier, dichter of essayist het literaire podium betrad. Nee, het was niet goed, of nog niet goed of nog niet goed genoeg. Hij gaf zelf ook uitdagend aanleiding tot dat oordeel. 'Ik dicht vanuit ambitie, niet vanuit talent,' zei hij ooit en het net niet opgaan voor het doctoraal Nederlandse taal- en letterkunde was voor hem een logisch gevolg van zijn schrijverschap: 'Ik kreeg colleges van dezelfde mensen die mijn boeken recenseerden, (...) daar voelde ik me natuurlijk ver boven verheven.' Wie dat zegt, kan tegenspraak verwachten en moet op afgunst rekenen.

Joost Zwagerman zat en zit daar niet mee. Hij weet inmiddels wat hij kan, al weten wij nog niet wat hij nog meer zal blijken te kunnen. 'You ain't seen nothing yet' lijkt zijn

veer jaarlijks toekennen met het uitdrukkelijk doel om het belang van het geschreven woord onder de aandacht te brengen in een toenemende multimediale samenleving. De prijs bestaat uit een ganzenveer van goud en een jaar buitengewoon lidmaatschap van de Academie. De Academie kende de prijs sinds 2002 zeven keer toe: achtereenvolgens aan Michaël Zeeman, Jan Blokker, Kees van Kooten, Maria Goos, Peter van Straaten, Tom Lanoye en dit jaar aan de schrijver Joost Zwagerman.

Het afgelopen jaar ontviel de Academie De Gouden Ganzenveer tot groot leedwezen haar lid de heer dr. O. von der Gablentz, ambassadeur b.d., die op 13 juli in zijn woonplaats Amsterdam overleed. Nieuw in de Academie zijn de schrijfster mevrouw drs. N. Noordervliet en de heer mr. drs. A. Nicolai, Tweede-Kamerlid namens de vvd. Na de uitreiking in 2007 was Tom Lanoye een jaar buitengewoon lid van de Academie.

Ook het bestuur veranderde van samenstelling. Al in april vorig jaar trad de heer E.W. Veen toe tot het bestuur. De heren P.F.M. de Jong en prof. dr. B.P.F. Al, bestuursleden van het eerste uur, legden na hun tweede termijn per 30 november 2007 hun functie neer. De heer De Jong gaf de voorzittershamer door aan de heer drs. J.G. Gaarlandt. Nieuw in het bestuur benoemd werden M.Sc.J.A. Boom en mevrouw drs. J.A.B. Leppink.

persoonlijk levensdevies te zijn. Ineens blijkt hij ook een goede bloemlezer te zijn en dat in hoog tempo en op enorme schaal – 250 korte verhalen uit de Nederlandse en Vlaamse literatuur, 60 lange verhalen en binnenkort 200 essays. Dat die bloemlezingen inmiddels ook weer hun dikke plaats hebben gevonden op de boekenplankjes van de studenten en docenten Nederlands, biedt Joost Zwagerman minder het verfijnde genoegen van de ironie dan de vanzelfsprekendheid van de overwinning op wie hij toch al geen partij vond. En ach, ze hadden zich ook al gewonnen gegeven, want hoe moet je je te weer stellen tegen iemand die in nauwelijks twintig jaar tijd acht romans en verhalenbundels weet te publiceren, drie bundels columns, acht bundels essays en zes bundels gedichten? En oh, wat wordt kritiek relatief als je boeken in het Nederlandse taalgebied al 800.000 keer over de toonbank gegaan zijn en je inmiddels verfilmd en in twaalf talen vertaald bent. Dan is het misschien ook niet vreemd meer dat je op je veertigste al een liber amicorum aangeboden krijgt, rijk geïllustreerd met foto's, want inmiddels ben je ook een bekende Nederlander geworden. Op de universiteit krijg je – en dan heb je het echt heel goed gedaan – hoogstens een liber amicorum als je met pensioen gaat. *Standplaats Zwagerman* heette het boek voor de man die als jongetje van negen al de

Er was een tijd dat Joost Zwagerman synoniem stond voor postmodernisme. Wie over Zwagerman schreef, zei er altijd bij: de postmoderne auteur. Hij was de schrijver die gretig hoge en lage cultuur vermengde, ongegeneerd speelde met literaire verwijzingen en citaten van anderen, naar hartenlust verschillende stijlen door elkaar gebruikte en zich bij voorkeur liet inspireren door de actualiteit.

Zelf hielp de op 18 november 1963 in Alkmaar geboren auteur graag mee dit beeld in stand te houden. Hij ventte zijn literair credo stellig en vastberaden uit. Zelfs over de *Zwagergids*, een blaadje dat hij op negenjarige leeftijd samenstelde uit foto's en teksten uit de *VARA*-gids, zei hij: 'Ik annexeerde, plagieerde en componeerde – misschien was ik wel de jongste postmodernist van Nederland.'

De reputatie was niet ten onrechte. Toen de Nederlandse poëzie in de jaren tachtig van de vorige eeuw hermetisch en verstild hoorde te zijn, toonde Zwagerman durf, vitaliteit, fantasie en vrijheid. In *Langs de doofpot* (1987) en *De ziekte van Jij* (1988) mengde hij vrolijk Vijftigers-idioom en anti-hermetiek met woordspelletjes, alledaagse tussenwerpsels, ludieke neologismen en stijlbreuken.

Ook in zijn proza verrijkte hij het echte leven dat hij beschreef – de losbandige, van cocaïne verzadigde kunstenaars-scene in de jaren tachtig in *Gimmick!* (1989), de wereld van de prostitutie in

eerste *Zwagergids* liet verschijnen. Zou het liber toch ook een niet zo stille hint geweest kunnen zijn om het eens wat rustiger aan te doen en ook de collega's eens een kans te geven hun ster te laten rijzen?

Als dat al de bedoeling is geweest, heeft het in ieder geval niet gewerkt. Joost Zwagerman is sinds 2003 alleen maar actiever geworden. Van alle schrijvers van nu is hij wel degene die het meest als een vertegenwoordiger van de multimediale samenleving gezien kan worden. Met hetzelfde gemak waarmee hij schrijft, spreekt hij voor zalen en interviewt en debatteert hij op televisie. Vaste gast bij *Barend & Van Dorp* en nu in *De Wereld Draait Door*, zelf twee jaar presentator van VPRO's *Zomergasten* en in die rol ook de interviewer van Ayaan Hirsi Ali en de vertoner van de film *Submission, part 1* van zijn vriend Theo van Gogh. In zijn essays klinkt bijna letterlijk zijn grote liefde voor en kennis van de popmuziek door, met Ronald Giphart maakt hij tot twee keer een toernee langs de Nederlandse theaters, als gastschrijver aan de universiteiten van Groningen en Leiden leert hij studenten kennismaken met het schrijven van literatuur, als columnist deed of doet hij van zich horen in *Vrij Nederland*, de *Volkskrant* en *NRC Handelsblad*, als pamflettist – onlangs nog in *De schaamte voor links* – neemt hij politiek stelling.

Vals licht (1991) en de buitenwijken en allochtone gemeenschappen in *De buitenvrouw* (1994) – met literaire verwijzingen, samples en commentaren die Zwagermans belezenheid verraaft.

Sommige kwaadsprekers deden zijn werk af als overschrijverij, maar Zwagerman heeft zich er nooit iets van aange-trokken. Hij knipte en plakke erop los. Hij recyclede, parodieerde, kopieerde, flirtte met intertekstualiteit, citeerde, gapte, plagieerde, grabbelde en bovenal: hij had plezier. Dat lees je aan al zijn werk af: dat de auteur met plezier achter zijn bureau heeft zitten schrijven.

Tegenwoordig is postmodern niet meer het vanzelfsprekend epitheton voor Joost Zwagerman. Lees de biografie op de eigen site van de schrijver. Nergens valt het p-woord. De schrijver legt de nadruk op essayistiek. Meer dan de auteur van *Gimmick!*, zijn belangrijkste roman, of *Roeshoofd hemelt*, zijn belangrijkste dichtbundel, is hij de auteur van beschouwende stukken geworden.

Ook dat is niet ten onrechte. Wie het recente werk van Zwagerman voor de geest haalt, denkt: de lijvige essaybundel *Transito* die werd genomineerd voor de AKO Literatuurprijs 2007. De gedreven columns voor **NRC Handelsblad**. Het pamflet *De schaamte voor links*. Of de bloemlezing *De Nederlandse en Vlaamse literatuur vanaf 1880 in 200 essays*, dat in het najaar 2008 verschijnt.

Zijn meest opvallende eigenschap als essayist is zijn talent voor bewondering. In veel stukken over popmuziek, literatuur en beeldende kunst schrijft hij met

Na *Standplaats Zwagerman* is het vooral ‘Standpunt Zwagerman’ geworden, meningsuiting en meningsvorming door een man met uitgesproken opinies en een sterke neiging tot polemieek. Geen man van één onderwerp en vooral ook geen bange man, onafhankelijk, bewogen en onmiskenbaar geïnspireerd door sociaal-democratische idealen en daar horen ook een toon en een dictie bij, die misschien wel tegenspraak oproepen, maar eigenlijk niet dulden. Niet de gereformeerde overtuiging van de eigen morele superioriteit, maar de katholieke zekerheid van de verkondiging van de waarheid. Zo is het en niet anders. In de multimediale wereld van nu is het dan een groot voordeel dat te kunnen uitdragen met een onontkoombare stem, met een timbre dat warm is, maar ook tot overgave dwingt.

Hoewel Joost Zwagerman meer en meer gezien wordt als een man met een mening over maatschappelijke en politieke vraagstukken, als een kritische commentator van de actualiteit en dus ook criticaster van de waan van de dag, is hij in zijn essays en in zijn literaire werk ook iemand die schijnbaar moeiteloos en als vanzelfsprekend de grenzen van de hoge en lage cultuur overschrijdt en beide gebieden met elkaar weet te verbinden en daar kan dan ook een advertentie voor Mercedes-Benz bij horen. Met hetzelfde gemak weet hij in zijn

aanstekelijk enthousiasme over zijn helden: kameleontische artiesten, schrijvers die de flirt met seks, drugs en rock-'n-roll verliezen, kunstenaars die met totale overgave durven te stelen van hun voorgangers. Van Andy Warhol tot Madonna.

Naarmate hij langer actief is als essayist, verbreedde hij zijn onderwerpkeuze aanzienlijk. Zo schreef hij in *Door eigen hand* uitputtend over zelfmoord en analyseerde hij in *De schaamte voor links* de onmacht van de progressieve elite om een antwoord te geven op de problemen van deze tijd. In zijn columns, die hij alweer tien jaar schrijft, snijdt hij stevast de brandende kwesties van het moment aan.

De Gouden Ganzenveer is voor hem ook vooral een bekroning voor deze ont-plooiing, zei hij in *Boekblad*.

Bij deze gedaantewisseling als schrijver is één constante. Zwagerman is aanwezig. Hij verstuurt niet vanuit zijn ivoren toren proza, poëzie en beschouwingen de wereld in. Hij verlaat geregeld zijn werkkamer om zijn oeuvre te verdedigen en te promoten en hij neemt nadrukkelijk stelling – of het nu gaat om een protest tegen de navelstaarderij in de Nederlandse letteren of de verwarring bij links.

Al direct nadat in 1984 zijn eerste verhalen verschenen in literaire tijdschriften als *Tirade*, *De Revisor* en *Optima* en twee jaar later *De Arbeiderspers* zijn debuutroman *De houdgreep* publiceerde, roerde Joost Zwagerman zich. Hij schreef 'het meestbelovende debuut sinds jaren' (*Vrij Nederland*). Hij was 'de kroonprins

romans – *Gimmick!* is er het meest uitgesproken voorbeeld van – ook zijn stijl steeds weer aan te passen, beter gezegd aan te laten sluiten bij het thema van de roman. Hij noemt zichzelf eclectisch in alles wat hij doet en met zekere trots ook een 'kameleon', die – net als Francis Picabia dat deed in de schilderkunst – zich nooit laat vastzetten in de verwachtingen die zijn lezers en de kritiek van hem hebben. Als dichter ging hij als woordvoerder van de Maximalen ook welbewust tegen de gevestigde stijl van zijn tijd en zijn voorgangers in. Ook hier weer is hij absoluut niet bang voor kritiek of tegenstand en altijd overtuigd van de eigen literaire en intellectuele kracht.

Dames en heren,

In het bestaan van de Academie De Gouden Ganzenveer is Joost Zwagerman de zevende laureaat. Ieder jaar opnieuw gaan we op zoek naar iemand die in zijn werk als een bijzondere vertegenwoordiger beschouwd kan worden van het streven aandacht te blijven geven aan het 'geschreven woord in een multimediale samenleving'. Het is juist de combinatie – het schrijven en het andere: het tekenen, filmen, spreken, optreden, interviewen – die we willen belonen. In een multimediale samenleving is schrijven een van de vele media die beschikbaar zijn. Het is onze overtuiging dat juist het vermogen tot meervoudigheid in het gebruik van media een

van de Nederlandse literatuur' (De Tijd).
En de wereld mocht weten wat hij vond.

Als dichter wierp hij zich op als woordvoerder van de Maximalen die zich in 1988 presenteerden. Namens jonge dichters als René Stoute en Arthur Lava proclameerde hij in 'Het juk van het grote Niets' de toekomst van de Nederlandse poëzie. Hij verwierp de tegenstelling tussen anekdotische en hermetische poëzie en pleitte voor een poëzie die 'krachtig en vol lawaai, ronkend en licht vandalistisch is'.

Ook als romanschrijver veroorzaakt Zwagerman veel rumoer. Na de grootse presentatie in *Paradiso van Gimmick!*, een vrolijke avond met Hans Liberg en Soviet Sex, schreef *De Groene Amsterdammer* dat 'de Veronica-sound de literatuur was binnen gemarcheerd'. De gedetailleerde beschrijving van de seks, drugs en rock-'n-roll in het Amsterdamse kunstenaarsmilieu maakte van de roman een schandaalsucces.

In het drie jaar later verschenen *Vals licht*, later verfilmd door Theo van Gogh met in de hoofdrol Amanda Ooms en Ellick Bargai, werd televisiepresentator Ron Brandsteder herkenbaar geportretteerd als hoerenloper. 'Die olijke presenter met zijn vette grijns en o zo spontane geintjes', in Zwagermans beschrijving, was *not amused* toen roddelbladen de fictie voor werkelijkheid presenteerden.

Maar om het rumoer zelf is het de schrijver nooit te doen geweest. Zwagerman is een serieus auteur. De literaire kwaliteit staat voor hem voorop. Dat bewees hij door in de tweede druk van *Vals licht* de Brandsteder-passage te

bijzondere kwaliteit inhoudt en ook bij uitstek bij kan dragen aan een blijvende aandacht voor het geschreven woord. Joost Zwagerman hoort tot de meest uitgesproken en meest gehoorde en gelezen multitalenten in het Nederlandse taalgebied. De Academie De Gouden Ganzenveer kent dan ook met bijzonder veel genoegen de Gouden Ganzenveer 2008 toe aan wie Henk Hofland met vooruitziende blik al eens 'de meest complete schrijver van zijn generatie' noemde: Joost Zwagerman.

herschrijven. De ophef leidde te veel af van waar het boek echt om draait. Ook de verwijzing naar het hoerenbezoek van Sting moest sneuvelen.

Met zijn inzet, zijn stellingname in het publieke debat en rumoer dat hij wist los te maken, bereikte Zwagerman wel waar hij als negenjarig jongetje van droomde. Hij groeide uit tot de meest gelezen auteur van zijn generatie. Op zijn veertigste verjaardag, maakte de uitgeverij bekend, stond de teller – inclusief vertalingen in onder meer het Duits, Frans en Japans – op 800.000 verkochte exemplaren.

Het is een lezersschaar die Zwagermans postmoderne proza en poëzie én zijn fascinerende essays verdienen.

DANKWOORD JOOST ZWAGERMAN

Een jaar of wat geleden publiceerde Arnon Grunberg de roman *Figuranten*. In *NRC Handelsblad* waagde criticus Hans Goedkoop het om enkele aanmerkingen te hebben op de roman. Grunberg reageerde furieus. Hij dreigde zijn medewerking aan *NRC Handelsblad* op te zeggen en eiste tevens het vertrek van criticus Goedkoop. Jaren later werd Grunberg, in *Vrij Nederland*, naar die grimmige reactie gevraagd. De verslaggever noteerde dat Grunberg mompelt, wegstijgt, nog eens mompelt en nog eens wegstijgt. Dan wordt het gemompel verstaanbaar en bekennt hij: ‘Ach, die slechte recensie. Ik vond het vooral erg voor mijn moeder.’

Schrijvers en hun moeder, het houdt wat. Gelukkig laat die moeder-zoonbinding zich bij gelegenheid ook omgekeerd uitdrukken. Toen Paul Schnabel als voorzitter van de Academie De Gouden Ganzenveer mij telefonisch inlichtte over de bekroning, kon ik de gedachte niet onderdrukken dat ik het vooral bijzonder vind voor mijn moeder. Uit deze bekentenis moet u vooral niet concluderen dat ik het gewicht van de Gouden Ganzenveer wil minimaliseren, integendeel: laat ik

Voorafgaand aan de uitreiking van de Gouden Ganzenveer aan Joost Zwagerman discussieerden zes leden van de Academie De Gouden Ganzenveer over een stelling die de laureaat heeft aangedragen. De stelling luidde:

‘Goede wil is niet meer genoeg om alle verschillen in overtuiging, traditie en temperament in Nederland te overbruggen’

Onder leiding van Academievoorzitter Paul Schnabel wisselden steeds twee leden van de Academie met elkaar van gedachten. Achtereenvolgens waren dat Nelleke Noordervliet en Alexander Rinnooy Kan, Tom Lanoye en Job Cohen en Atzo Nicolai en Winnie Sorgdrager.

nu eens de gelegenheid te baat nemen om juist naar aanleiding van die prachtige ganzenveer het belang en de rol van moeders, en in het bijzonder de mijne, te maximaliseren.

Soms maak ik met mijn boeken iets aardigs mee, een nominatie of bekroning, een vertaling van een van mijn romans in een grotemensentaal, of de kans om een mammoetbloemlezing van korte verhalen en, later, essays samen te stellen. Als ik haar over die aardigheden vertel, kan ik de reactie van mijn moeder dromen. Eerst vertoont zij een blijdschap die zó uitbundig is dat die alsnog via een u-bocht overslaat op mijzelf. Daarna begint mijn moeder, nog nagenietend, hardop te mijmeren: ‘Wat prachtig, jongen, wat prachtig toch! En o, o, waar blijft de tijd. Ik weet nog goed dat je veertien was. Ik zie je nog zo zitten, thuis, op de donkerbruine driezitsbank, weet je nog?’ ‘Ja, dat weet ik nog,’ antwoord ik dan. Dat die driezitsbank donkerbruin was, zal niemand verwonderen, ik groeide immers op in de jaren zeventig. Mijn moeder mijmert intussen verder: ‘Altijd zat je hele zaterdagen languit met je sokken op de bruine driezitsbank. Te lezen, uren en uren.’

Dat van dat lezen klopt natuurlijk, maar nooit heb ik mijn moeder gevraagd waarom ze behalve juist die veertienjarige leeftijd toch telkens die sokken memoreert. Waarom niet mijn vijftiende en mijn Nikes die ik op die leeftijd droeg? Waarom

CONSENSUS IS NIET ZO VER
ALS WE DENKEN

In de jaarlijkse openbare discussie van de Academie De Gouden Ganzenveer keert één thema herhaaldelijk terug: de Nederlandse identiteit – of, naar de titel van een lezing die historicus Johan Huizinga in 1934 hield, Nederland's geestesmerk. Bij zijn inleiding op de discussie voorafgaand aan de uitreiking van de Gouden Ganzenveer aan Joost Zwagerman, voorspelt Academievoorzitter Paul Schnabel dat ook dit jaar dit onderwerp centraal staat. Niet voor niets. Ook Zwagerman liet zich inspireren door Huizinga's lezing voor studenten in Zeist toen hij de stelling formuleerde waarover hij wil dat de Academie zich buigt: 'Goede wil is niet meer genoeg om alle verschillen in overtuiging, traditie en temperament in Nederland te overbruggen.'

Om de stelling goed te plaatsen, wil Schnabel met de eerste twee Academieleden die het podium betreden – schrijfster Nelleke Noordervliet en SER-voorzitter Alexander Rinnooy Kan – bepalen wat 'goede wil' eigenlijk is. Bestaat dat begrip van Huizinga vijfenzeventig jaar na zijn lezing nog? Vanzelfsprekend, vindt Noordervliet. Goede wil, betoogt zij, is een essentiële voorwaarde om te kunnen samenleven. Zonder de wil om met elkaar samen te leven, slaan mensen elkaar de hersens in. De vraag is eerder: hoe leef je zo goed mogelijk samen? En: stellen de systemen ons in staat om ons

veertien en die eeuwige sokken? Ik vermoed dat voor haar het detail van die sokken de kwintessens vormt van de afstand tussen haar volwassen zoon die als schrijver soms wat resultaten boekt, en het veertienjarig joch van weleer languit op de driezitsbank.

Zeer geachte leden van de Academie, ik durf te bekennen dat ik mij nooit eerder zó intens veertienjarig en op sokken heb gevoeld als op het moment dat ik mijn moeder mocht vertellen over de bekroning met de Gouden Ganzenveer. Sterker, gezien haar laaiende vreugde, die ook deze keer weer onmiskenbaar op mij oversloeg, mag het een wonder heten dat ik hier toch echt in mijn omhulsel van vierenveertigjarige sta, en met mijn schoenen keurig aan, al zijn het geen Nikes meer.

De stap van mijn moeder naar wat nu volgt, is ongepast en misschien wel onduldbaar groot. Toch maak ik de stap, omdat ik graag nog iets aan u kwijt wil.

Als je sommigen mag geloven, zijn er de afgelopen vijftien jaar al heel wat nazi's de landspolitiek binnengemarcheerd. Goebbels, Göring, Eichmann en Hitler zelf, postuum spreken ze een hartig woordje mee, met mensen als Frits Bolkestein, Pim Fortuyn en Geert Wilders als vermeende buikspreekpoppen.

idee van 'goede wil' vorm te geven? Anno 2008 moet het antwoord zijn dat de systemen haperen, concludeert de schrijfster.

Schnabel werpt tegen, als advocaat van de duivel, dat 'goede wil' misschien neerkomt op de bereidheid om naar elkaar te luisteren. Ofwel: gedogen. En is het door te veel gedogen niet juist misgegaan met Nederland?

Veel te somber, vindt Rinnooy Kan. 'Goede wil' doet hem denken aan Kerstmis en 'vrede op aarde'. Heeft de Nederlandse

samenleving momenteel een tekort aan dit ingrediënt? Hij vindt van niet. De SER-voorzitter heeft de samenvatting meegenomen van 21minuten.nl, een jaarlijkse, grootschalige internetenquête naar de opinies van de Nederlandse bevolking dat in 2007 de nadruk legde op het thema 'Democratie en overheid'. Daaruit blijkt dat bijna iedereen een samenleving wil gebaseerd op solidariteit en gelijkheid, dat gelijkheid voor de wet en gelijkheid van kansen de belangrijkste waarden zijn, dat er meer gelijkheid moet zijn in de zorg en het onderwijs, enzovoort.

De bevolking verlangt dus naar solidariteit en gelijkheid, constateert Schnabel. Nu is Nederland blijkbaar niet de gedroomde maatschappij. Daarin moet Rinnooy Kan hem gelijk geven. De wens van de Nederlander is duidelijk, beaamt hij, maar met 'goede wil' alleen wordt die niet werkelijkheid. Er is politiek leiderschap nodig om onze wens vorm te geven. Maar in de huidige leiders is geen vertrouwen. Daarom is de bevolking

In een aflevering van het NCRV-programma *Rondom 10*, waarin werd gedebatteerd over 'het fenomeen Geert Wilders', was het weer zover. Onder de gasten bevond zich een moslima van Surinaamse komaf die als buurtcoach werkte in de wijk Amsterdam-Slotervaart. Er was maar één figuur met wie zij Wilders kon vergelijken, vertelde de buurtcoach, en dat was Adolf Hitler. Dezelfde agitatie tegen één bevolkingsgroep, dezelfde infiltratie in de democratie, dezelfde haatzaaij.

Het eerste wonder was dat de vrouw zonder oogknippen de vergelijking trok. Het tweede wonder was dat de vergelijking geen spatje verbazing of schrik onder de overige aanwezigen veroorzaakte.

In zijn roman *Siegfried* (2001) omschreef Harry Mulisch Adolf Hitler als 'de personificatie van het angstbarende, nietigende Niets, de uitroeier van alles en iedereen, niet alleen van zijn vijanden, ook van zijn vrienden, niet alleen van de joden, de zigeuners, de Polen, de Russen, de krankzinnigen en wie allemaal nog meer, ook van de Duitsers, zijn vrouw, zijn hond en tenslotte van zichzelf.'

Het is dat Mulisch erbij zegt dat hij het hier over Adolf Hitler heeft, anders zou je zweren dat het over Geert Wilders gaat, nietwaar?

Door middel van die vergelijking plaatste de Surinaamse

collectief gefrustreerd dat de gedroomde maatschappij geen werkelijkheid wordt.

De vraag is: wie heeft schuld aan de collectieve frustratie? Noordervliet wil niemand de zwarte piet toespelen. Het is ook onze gemeenschappelijke schuld omdat 'we' problemen laten ontstaan, laten voortduren, niet bekritisieren. Recent werd die lakse houding nog eens geïllustreerd, wat de schrijfster betreft. Herman Tjeenk Willink, vice-president van de Raad van State, had zoals ieder jaar in zijn jaarverslag geconstateerd dat het 'niet zo goed ging' met de manier waarop de Nederlander wordt vertegenwoordigd. En nog geen twee dagen later besloot de Tweede Kamer niet uit te zoeken wat er gezegd werd over de film *Fitna* van Geert Wilders in de gesprekken van Wilders met de minister van Justitie en de Nationaal Coördinator Terrorismebestrijding.

Is die houding anders dan in Huizinga's tijd? wil Schnabel weten. Ook aan Huizinga's lezing ligt een diep gevoel van onvrede over het functioneren van de democratie ten grondslag. Noordervliet kan dat niet zeggen: zij heeft de jaren dertig van de vorige eeuw niet meegemaakt ('al denken sommigen van wel,' grapt ze). Rinnooy Kan denkt van niet. Klachten over de politiek zijn als klachten over de jeugd van tegenwoordig: ze staan laat op, drinken veel, gedragen zich onverantwoordelijk – terwijl het vroeger eigenlijk net zo erg was. Alleen de precieze inhoud van de klachten verandert omdat de maatschappij verandert.

moslima zich in een Hollandse traditie, ontstaan onder een politieke en journalistieke elite die er in de loop van de jaren geen been in zag om ándere, eerdere politici te etiketteren met het label van extreem-rechts, racistisch en nazistisch.

Die vergelijking is voor de beschuldiger effectief omdat in één klap duidelijk is dat de beschuldigde het absolute, radicale Kwaad personifieert. De Franse filosoof en linkse activist Alain Badiou zegt hierover in zijn boek *De ethiek* dat de uitroeiing van de Europese joden door de nazi's het 'radicale Kwaad [belichaamt] waarvan herhaling of imitatie tot elke prijs moet worden voorkomen. Beter gezegd: datgene waarvan de niet-herhaling tot norm is geworden voor elk oordeel over bepaalde situaties.'

Vrijwel alle Nederlanders zijn sinds de Tweede Wereldoorlog tot in iedere vezel afgesteld op het besef dat het radicale Kwaad ooit in ons midden in West-Europa opstond. De paradox is nu dat het absolute en radicale Kwaad van het nazisme als onherhaalbaar en onvergelijkbaar wordt voorgesteld, terwijl sommigen in de praktijk telkens weer een mogelijke herhaling of het begin van een herhaling waarnemen.

Ook Alain Badiou constateert die paradoxale situatie. Het schrikbewind van de nazi's en de jodenvernietiging worden

Ook in de jaren dertig van de vorige eeuw was behoefte aan leiderschap, legt hij uit. De Nederlandse bevolking wilde dat iemand het boeltje bij elkaar hield – zoals Academielid Job Cohen, burgemeester van Amsterdam zijn ambitie formuleert – en dat iemand dat zó deed dat men zijn idee van een goede samenleving daarin herkende. Dat verlangen is anno 2008 niet veranderd. Het kernprobleem nú is, vindt de SER-voorzitter, dat de politiek niet *delivers*. ‘De overheid hoeft niet zo veel te doen, om goed onderwijs en goede zorg te scheppen, maar af en toe moet het. En dan gebeurt het niet.’

Anders dan in 1934 heeft de overheid tegenwoordig veel meer taken. Kan zij daarom sneller falen in de ogen van de burgers? Voor Rinnooy Kan doet dat niet ter zake: de wensen van wat de overheid zou moeten doen zijn óók veranderd. Hij meent wel dat men accepteert dat de rol van de overheid beperkt is en ook de invloed van het buitenland op ons leven groot is. Maar haar kerntaken – nogmaals: goede zorg, onderwijs, woonomgeving – moet de overheid naar behoren uitvoeren. Als de overheid beter presteert, zal de kiezer ook niet meer uitwijken naar de flanken van het politieke spectrum. Helaas lukt dat niet. Niet omdat iemand iets verkeerd doet, het is een systeemfalen. ‘Dat maakt het ook niet zo makkelijk oplosbaar.’

Ondertussen slaat de overheid terug. Toen de Nationale ombudsman kort geleden in een rapport de overheid medeschuldig verklaarde aan de verharding van de samenleving, vertelt Schnabel,

volgens Badiou voorgesteld als ‘ondenkbaar, onbeschrijflijk, zonder voorstelbaar precedent of gevolg (...), terwijl ze tegelijkertijd voortdurend worden aangeropen, vergeleken en gebruikt om schematisch elke omstandigheid aan te duiden waarin men onder de opinies het besef van het Kwaad teweeg wil brengen.’

Een achteraf gezien maatgevend incident was de vergelijking die columnist Hugo Brandt Corstius in 1984 trok tussen CDA-minister van Financiën Onno Ruding en nazi-kopstuk Adolf Eichmann. Ruding wilde destijds een aantal ingrijpende wijzigingen aanbrengen in de bijstandswet. Hugo Brandt Corstius beweerde erover: ‘Vorige week kwam het onafwendbare slot aan de vervolging: de *Endlösung*. Ruding zegt in de Kamer dat wie niet genoeg moeite doet om uit de bijstand te raken, geen bijstand meer moet ontvangen. (...) Verhongereren duurt te lang. Vergassen is beter. Ruding is de Eichmann van onze tijd.’

Brandt Corstius noemde niet voor niets juist Adolf Eichmann, één van de verantwoordelijken voor de uitvoering van de uitroeiing van de joden. In 1961 stond Eichmann in Israël terecht wegens misdaden tegen de menselijkheid, oorlogsmisdaden, misdaden tegen het joodse volk en misdaden tegen Polen, Slovenen, zigeuners en Tsjechen. Inderdaad, die

weigerde minister-president Balkenende die conclusie te onderschrijven. Integendeel. 'Voor het eerst werd openlijk gezegd: nee hoor, de burger is lastig. Een revelatie dat dat nu eindelijk eens gezegd werd, maar toch ook een heel rare mededeling voor een overheid.'

Daar zijn Noordervliet en Rinnooy Kan het mee eens. Balkenende had, volgens de schrijfster, zijn imago een boost kunnen geven als hij de Nationale ombudsman gelijk had gegeven – zoals hij had moeten doen. De overheid moet eerst zelf betrouwbare prestaties leveren en zich dan pas beklagen over de burgers. Rinnooy Kan vindt Balkenendes reactie van hetzelfde niveau als een bedrijf dat klaagt over zijn klanten of een schrijver die klaagt over zijn lezers. De overheid moet die klachten domweg accepteren en aan de slag. In de enquête van 21minuten.nl staat glashelder wat het moet doen. Toon kwaliteitsvol leiderschap en geef het eensgezind volk wat het wil.

Voor de volgende twee sprekers – burgemeester van Amsterdam Job Cohen en schrijver Tom Lanoye, laureaat van de Gouden Ganzenveer 2007 – verbindt Paul Schnabel de stelling met de twee tegengestelde reacties op de verandering van Nederland in een multiculturele maatschappij. Aan de ene kant wordt gezegd: wie 'goede wil' toont, is naïef. Die geeft mensen met archaische opvattingen uit andere werelden alle ruimte. Gevolg: de 'islamisering' van Nederland, omdat

misdaden kun je wel wegstrepen tegen de ambitie de bijstandswet in Nederland te hervormen.

Het Eichmann-proces werd bijgewoond door onder anderen Hannah Arendt en Harry Mulisch, die met hun boeken over de zaak Eichmann van grote invloed zijn geweest op ons beeld van het radicale en absolute Kwaad. Mulisch en Arendt merkten op dat Eichmann niet oogde als een beestmens, een nazi-beul met bloeddoorlopen ogen zoals zovelen het zich kennelijk hadden voorgesteld. In plaats daarvan zag Adolf Eichmann eruit als een sneue kantoorklerk met bril. Tijdens het Eichmann-proces uitte hij zich in non-descripte ambtenarentaal, ook over de verschrikkelijkste wreedheden die onder zijn supervisie waren uitgevoerd.

Hannah Arendt schreef toen: 'Tijdens het Eichmann-proces werd ik getroffen door een klaarblijkelijke oppervlakkigheid van de dader, die het onmogelijk maakte om de onbetwistbare slechtheid van zijn daden te herleiden tot een dieper niveau van oorzaken of drijfveren. De daden waren monstrueus, maar de dader was heel gewoon.' Harry Mulisch komt in *De zaak 40/61* tot een vergelijkbare conclusie: 'Wij moeten niet blijven letten op de misdadiger, wij moeten blijven letten op doodgewone mensen. Wij moeten op de spiegel blijven letten.'

deze houding leidt tot acceptatie van kwade trouw van anderen. Aan de andere kant wordt gezegd: alleen wie 'goede wil' toont en vertrouwen geeft, kan bereiken dat de nieuwkomers in de samenleving zich aanpassen. Je moet hen vooral niet stigmatiseren.

Cohen verwijst in zijn reactie naar de integratienota van de gemeente Amsterdam *Erbij horen en meedoen* (2003). In deze nota werd het beeld van de snelweg gebruikt: wie invoegt op de snelweg, zal zich moeten houden aan de regels en normen die daar gelden. Tegelijk verandert door alle nieuwe automobilisten de samenstelling van het volk dat op de snelweg rijdt. Ook de bestuurders die al op de snelweg reden en ongevraagd met veel nieuw verkeer te maken krijgen dat niet meteen alle normen en gewoonten kent, zullen daar rekening mee moeten houden.

Tegelijk met de dynamiek tussen nieuwkomers en oorspronkelijke bewoners veranderen de normen en gewoonten drastisch. Pas toen Cohen negen jaar oud was, herinnert hij de zaal, werden vrouwen bij wet handelingsbekwaam verklaard. De *Lex-Van Oven*, 1956. Nu wordt de gelijkheid van man en vrouw gezien als een kernwaarde van onze samenleving.

Toch worden de tegenstellingen groter, constateert Schnabel. Tegenstanders in het debat schromen niet elkaar te verketteren. Of lijkt dat alleen maar zo? Hoe kijkt een buitenstaander als Tom Lanoye daar tegenaan?

Inderdaad: volgens de Vlaamse auteur lijkt dat alleen maar zo. Lanoye bespeurt

Hier stuiten we, in het identificeren van het Kwaad, op een duivelse dubbele helix die de nazi's ons hebben nagelaten. Het Kwaad dat waakzaamheid vereist kan dus heen en weer stuiten tussen de personificatie van 'het angstbarende' (Mulisch), dat wil zeggen de apert demonische figuur Adolf Hitler in zijn koboldachtige voorkomen, en het alledaagse en kleurloze, gepersonifieerd door de pennenlikker Adolf Eichmann. Hiermee worden de naoorlogse generaties geconfronteerd met een oproep tot waakzaamheid die in de praktijk van het politieke discours heeft geleid tot hysterische vergelijkingen en paranoia. De beschuldiging van Brandt Corstius aan het adres van CDA'er Ruding kan gerust worden gezien als de ontkieming van het naoorlogse demoniseren. En we kennen de voorbeelden van nadien. Frits Bolkestein kaartte begin jaren negentig aan dat de islam op bepaalde punten schuurt met de beginselen van de rechtstaat. Direct werd Bolkestein beschuldigd van racisme en vergeleek een Europarlementariër hem met Le Pen, die op zijn beurt een erfgenaam van de nazi's werd genoemd. Later werd Fortuyn door politici en publicisten vergeleken met Himmler, Goebbels, Mussert en Hitler zelf. Anno 2008 trekt advocaat Gerard Spong een vergelijking tussen Wilders en Goebbels. Oud-Tweede-Kamerlid voor GroenLinks Mohammed Rabbat

in het voormalige voortrekkersland Nederland een verlangen om serieus te worden genomen. Zie de Hofstadgroep: in plaats van een stelletje losers probeert men deze te zien als een filiaal van Al Qaida. Maar de stormen die over Nederland trekken, woeden al langer en uitgebreider elders in Europa. De schrijver verbaast zich daarom over de woorden 'in Nederland' in de stelling. 'Goede wil' is in heel Europa niet voldoende om de tegenstellingen te overbruggen, niet alleen in Nederland.

Lanoye meent dan ook dat een identiteitsprobleem de kern van veel Nederlandse vraagstukken. Uit de vele boeken die hij over Nederland las, onder andere van Geert Mak, begrijpt hij hoe sterk in dit land de consensus-traditie is. Nederlanders weten niet – zoals de Belgen – dat het niet erg is als je niet altijd consensus kunt bereiken. In België won Yves Leterme vorig jaar de verkiezingen nota bene met de slogan 'wie vertrouwt die mensen nog?' Daarom vallen Nederlanders *en masse* voor een partij als Trots op Nederland, die – voor een deel – terugverlangt naar de natiestaat van de negentiende eeuw waarvan de problemen niet zo groot lijken. Alsof terugverlangen voldoende is om problemen op te lossen.

Schnabel benadrukt het Nederlandse verlangen naar consensus. Zoals Rinnooy Kan al eerder aantoonde: Nederland is eensgezind en toch bestaat de neiging een gebrek aan consensus als probleem te zien. Hoe kan dat?

Volgens Cohen komt dat voort uit de

noemde Wilders 'een kleine Hitler'. Doekle Terpstra hield het wat algemener en verklaarde: 'Geert Wilders is het kwaad en het kwaad moet worden gestopt.'

Verbonden aan het Kwaad is de weerloosheid van de Ander, de vreemdeling, de kwetsbare buitenstaander die tegen iedere prijs beschermd moet worden tegen de duivelse machten van het Kwaad. Volgens de naoorlogse benoemers van het Kwaad loopt de moslim in zijn rol van de Ander het gevaar het slachtoffer te worden van de potentiële meedogenloosheid en beestachtigheid die iedere autochtone West-Europeaan sinds de Holocaust bij wijze van erfzonde in zich meedraagt. De moslim in Nederland is zo bezien, vrij naar de gedachtegang van wederom Alain Badiou, de hedendaagse drager van 'het woord jood'.

Let op: Badiou zeg hier niet: jood. Hij heeft het nadrukkelijk over 'het woord jood', inclusief de aanhalingstekens. In zijn boek *Het woord 'jood'* legt hij uit dat 'met het verstrijken van de tijd (...) het steeds belangrijker lijkt te worden om het morele voordeel van de vernietiging van de joden te kunnen blijven innen, dat de hoofdletter opzwellt en dat de betekenaar "Jood" op zichzelf een absolute, tijdloze en onbetwistbare betekenaar wordt.'

Voor het integratiedebat in Nederland betekent het dat

geschiedenis. Nederland was en is een land van minderheden. Altijd vonden de verschillende groepen een oplossing om met elkaar in goede verstandhouding samen te leven. Tot in de jaren vijftig van de vorige eeuw was dat de verzuiling. Alleen de toppen hadden contact met elkaar, de groepen zelf leefden in vrede en in volkomen afzondering van elkaar. Zelf kende de burgemeester in zijn jeugd in Heemstede helemaal niemand van de katholieke school een paar honderd meter verderop. Het probleem nú is dat de nieuwe consensus nog niet gevonden is.

Cohen wijst op een trend waarin mensen zeggen: tegenwoordig bepaalt de meerderheid hoe het er hier aan toe gaat. Tegelijk hebben zij een angst voor 'islamisering': alsof de fanatieke aanhangers van de islam het in Nederland voor het zeggen krijgen en iedereen te maken krijgt 'met alle vreselijke dingen van de sharia'. Cohen meent daarentegen dat het heel goed mogelijk is om de vele moslims in de Nederlandse samenleving, die hier nu eenmaal wonen, een plaats te geven binnen de democratische rechtstaat. Zij kunnen hun geloof behouden zonder dat van 'islamisering' sprake is.

Alleen is het ingewikkeld om die consensus te bereiken, zegt Schnabel. Vijftig jaar geleden was het misschien makkelijker geweest. In de verzuilde samenleving hadden moslims een nieuwe zuil kunnen vormen.

Cohen bestrijdt dat. Het is voor iedere samenleving altijd moeilijk om nieuwe groepen op te nemen – én voor de nieuwe groepen om zich te accommoderen met

'het woord jood' regelmatig direct of indirect wordt ingezet om een verondersteld Kwaad op te tuigen met de onvergelykelijke schanddaad van de jodenvervolging. Nogmaals Badiou: 'in onze tijd [is] het woord "jood" een transcendentale betekenaar geworden, een dreigend woord om iemand tot zwijgen te brengen.'

Deze identificatie van 'het woord jood' verklaart de blinde vlek in het integratiedebat. Zo beweerde Harry de Winter in een advertentie die hij in *de Volkskrant* plaatste: 'Als Wilders hetzelfde over joden (en het Oude Testament) gezegd zou hebben als wat hij nu over moslims (en de Koran) uitkraamt, dan was hij al lang afgeserveerd en veroordeeld wegens antisemitisme.'

Hier wordt 'het woord jood' letterlijk aangewend om het veronderstelde Kwaad in de persoon van Wilders moreel én juridisch veroordeeld te krijgen. Maar laten we de beoogde wisseltruc van De Winter eens toepassen op de naam van Geert Wilders en die vervangen door Adolf Hitler. Dan krijg je heel curieuze oneliners. Dit is er een: 'Adolf Hitler vreest dat de verworven rechten van vrouwen, homoseksuelen en joden door de islamisering in gevaar komen.' En: 'Adolf Hitler wijst voortdurend op de benarde positie van vrouwen, homoseksuelen en andersgelovigen in islamitische landen als Iran.'

behoud van eigen elementen. Slechts twee dingen zijn zeker: er gaat tijd overheen voor de nieuwe consensus is gevonden, en op dit moment weet niemand zeker of die ook werkelijkheid wordt. Wel ziet de burgemeester vooruitgang aan de kalme reacties van migranten op Fitna.

Ziet Lanoye nog een verschil tussen Nederland en België in de manier waarop de samenleving omgaat met de komst van migranten? Voor de schrijver is dat het verbijsterende geweld in Nederland – ‘waarom heeft de voorzitter van Feyenoord bodyguards nodig?’ – en het merkwaardige recht op kwetsen dat sommigen opeisen. Lanoye kan dat op geen enkele manier rijmen met de erfenis van de Verlichting. Sterker: Nederland heeft geen vijfde colonne nodig om de waarden van de Verlichting kapot te maken als iedereen zonder enige sanctie alles kan zeggen.

Nadat Winnie Sorgdrager, lid van de Raad van State, en vvd-Tweede-Kamerlid Atzo Nicolai het podium hebben betreden, haalt

Schnabel opnieuw *Nederland's geestesmerk* van Johan Huizinga aan. De historicus constateert dat Nederland een te ver doorgevoerde politieke rationalisatie kende en als reactie daarop een ‘bodemloze politieke irrationaliteit’ de boventoon is gaan voeren. Daarin ziet Schnabel een parallel. Van de antipolitiek in de jaren negentig naar de reactie daarop nu: een politiek gedomineerd door emotie en wantrouwen tegen politieke leiders.

Wisseltaal en historische werkelijkheid lopen hier niet helemaal synchroon, zullen we maar zeggen.

Je vraagt je af waarom de benoemers van het Kwaad er zo aan hechten hun tegenstanders in het debat te hullen in het uniform van de nazi-officier. Het antwoord moet zijn dat de obsessie met de erfzonde en het radicale Kwaad hen ingeeft zichzelf tegen iedere prijs als de Goede Nederlander kenbaar te maken. Alleen de Goede Nederlander is in staat om de nazi Eichmann in de christendemocraat Ruding te ontwaren. Alleen de Goede Nederlander adviseert ons in een advertentie in *de Volkskrant* om het woord moslim te veranderen in het woord jood teneinde de populist Geert Wilders als het Kwaad te identificeren. De Goede Nederlander mobiliseert, incrimineert en demoniseert, met als drama het redelijk onthutsende gegeven dat voor deze Goede Nederlander het veronderstelde Kwaad een soort drug is geworden, een roesmiddel dat hem van Goed nóg Beter maakt.

Zoals de nazi's hun monstrueuze identiteit onderstreep-ten door de jodenvernietiging, zo hebben de naoorlogse benoemers van het Kwaad de Nederlandse moslims nodig in de vorm van ‘het woord jood’ om politici die hen onwelgevallig zijn te schandpalen als nieuwe vertegenwoordigers van het radicale Kwaad. Het onvermijdelijke effect hiervan is dat deze

Sorgdrager bestrijdt de parallel niet. Ze neemt afstand van het idee dat pragmatisme, de term die nu voor 'rationaliteit' wordt gebruikt, betekent dat er geen politieke idealen meer zijn. Pragmatisme is geen armoedebod. Paars moest pragmatisch zijn omdat de drie partijen die samen de regering vormden, elkaar anders niet zouden kunnen vinden. Maar ze geeft toe: de houding kan ertoe leiden dat sommige problemen onder tafel worden geschoven en heeft misschien een tegenreactie uitgelokt. Daarbij vraagt ze zich af of iedereen die extreme standpunten inneemt, werkelijk meent wat hij zegt – ongewend als we er in Nederland aan zijn om het niet met elkaar eens te zijn.

In het verleden, vervolgt de oud-minister van Justitie, is een aantal groepen in de samenleving tekort gedaan, omdat hun problemen werden weggeredeneerd of minder aandacht kregen. Maar eenvoudige oplossingen bedenken en simpelweg beloven dat hun problemen worden opgelost, maakt de frustratie alleen maar groter. Omdat een politicus beloftes doet die hij niet waar kan maken. Naar haar idee en ervaring hoeft dat ook helemaal niet. Toen ze zelf minister was (1994-1998), heeft ze in zalen voor boze burgers gestaan. 'Echt boos.' Als je hen vervolgens hun verhaal laat vertellen, meent Sorgdrager, vragen beantwoordt, begrip toont en probeert een realistische oplossing te bedenken, kun je heel goed een zinvolle dialoog voeren.

Een andere vorm van irrationaliteit

naoorlogse benoemers van het radicale Kwaad daarmee de islamitische Nederlanders gevangen zetten in een historisch sjabloon van potentieel opgejaagden en uitgeroeiden. Want als Wilders inderdaad 'een kleine Hitler' is zoals Mohammed Rabbae beweert, zijn dan volgens deze vergelijking de moslims niet onvermijdelijk de 'kleine joden'? Of bedoelt Rabbae dat Wilders 'een kleine Hitler' is zónder bijbehorende opgejaagde en uitgeroeide bevolkingsgroep?

Mij lijkt deze valse projectie door de naoorlogse benoemers van het Kwaad voor iedere islamitische Nederlander vernederender dan de lawaaiige retoriek van tien Geerten Wilders bij elkaar. Gelukkig laten invloedrijke Nederlandse moslims zich niet spannen voor het karretje van de naoorlogse benoemers van het Kwaad. Zij pareren het populisme van Wilders met een lucide en effectieve argumentatie en hebben daarbij Hitler, Goebbels en andere nazi's niet nodig, dank u beleeft.

Deze moslims die zich in het integratiedebat krachtig en overtuigend laten horen, heten bijvoorbeeld Ahmed Aboutaleb, Achmed Marcouch en Tofik Dibi. Zonder zich te bedienen van de geniepige methode van de benoemers van het radicale Kwaad, spreken zij zich uit over populisme, multiculturaliteit en de radicale islam. Het GroenLinks-Tweede-Kamerlid Tofik Dibi liet na vertoning van de Wilders-film *Fitna* weten dat het

vindt Schnabel de grote aandacht voor de waan van de dag. Dat komt, volgens Tjeenk Willink in het jaarverslag van de Raad van State, omdat regering en parlement geen werkelijk debat meer voeren – alles is dichtgetimmerd in regeerakkoorden – en de politiek daarom kleine dingen opblaast. De discussies lijken belangrijk, maar zijn het niet.

Nicolaï bestrijdt die gedachte. Uit contacten met buitenlandse parlementariërs blijkt dat zij verbaasd zijn hoe vaak coalitiepartijen in Nederland tegen de regering stemmen, vertelt hij. Maar dat de politiek tijdens Paars één pot nat was, dat is zo. Fortuyn kon zich daar makkelijk tegen afzetten. Mogelijk is dat een reden voor de huidige irrationaliteit. Daarnaast ziet Nicolaï drie verklaringen: misschien is er wel een gebrek aan grote problemen ('al zal ik het wel uit m'n hoofd laten om dat in Spangen te zeggen'), de kiezer heeft het gevoel dat het niet uitmaakt op wie hij stemt, en er is een grote behoefte aan geborgenheid waardoor de partijen succesvol zijn die zich afzetten tegen migranten en Europa.

Blijft over, zo rondt Schnabel af: de oplossing – nu goede wil niet meer genoeg is om alle verschillen in overtuiging, traditie en temperament in Nederland te overbruggen, zo lijkt de Academie de stelling te bevestigen.

Nicolaï wijst op Bolkestein. Toen de VVD-leider vijftien jaar geleden wees op de uitwassen van de multiculturele samenleving, werd hem populisme verweten. Maar misschien zijn de redelijke

islamitisch terrorisme net zo'n bedreiging voor hem, Dibi, is als voor Wilders zelf. Dibi benadrukte zijn positie als Nederlandse moslim en seculier politicus en riep Wilders op de handen ineem te slaan in hun protesten tegen de radicale islam.

Stadsdeelraadvoorzitter van Amsterdam-Slotervaart Achmed Marcouch geeft Wilders gelijk als hij stelt dat 'wij' in oorlog zijn, maar voegt er direct aan toe dat die oorlog zich beperkt tot het internationale moslimterrorisme en zich niet mag uitbreiden naar de islam als zodanig. En staatssecretaris Ahmed Aboutaleb beweerde dat de toenemende afstand tussen autochtoon en allochtoon niet uitsluitend is te wijten aan xenofobie onder autochtonen maar ook moslims aan het denken moet zetten. Aboutaleb: 'In plaats van de uitingen van Wilders alleen maar te zien als verwerpelijk, moeten wij ons afvragen welke rol wijzelf spelen in het beeld dat is ontstaan.'

De zakelijke, zindelijke argumentatie van Marcouch, Dibi en Aboutaleb en een beduidend aantal andere Nederlandse moslims vormen een inspirerend alternatief voor de obsessie en narcistische benoemers van het naoorlogse radicale Kwaad. Dankzij die argumenten van Aboutaleb cum suis kunnen Wilders en andere populistten niet meer wegduiken

partijen juist te weinig populistisch. Sterker: deze partijen zijn bang om politiek te bedrijven. Ze willen mensen mee krijgen met ideeën en argumenten. Aan de andere kant: juist door populisme wordt de kloof groter tussen wat de burger van de overheid verwacht en wat de overheid voor de burger kan doen. Dat effect van populisme vindt Nicolai ongewenst.

Sorgdrager is niet bang voor populisme. Met de LPF in de regering ging het toch ook na een paar maanden mis? Als nu een politicus als Rita Verdonk verkiezingen wint door te beloven een einde aan de criminaliteit en de files te maken, zal ze dat moeten waarmaken. Na twee jaar regeren komt ze niet meer weg met het herhalen van wat de kiezer tegen die tijd ziet als loze beloftes.

Gaat de kiezer dan naar nog sterkere populistten of keert hij terug naar de oude partijen? wil Schnabel weten. Sorgdrager durft dat niet te zeggen. Veel hangt af van ontwikkelingen in de samenleving. Bijvoorbeeld een grote aanslag op het Centraal Station van Amsterdam kan onvoorspelbare gevolgen hebben. Nicolai zegt wel alle vertrouwen in de kiezer te hebben. Als die een regering in het zadel helpt die niets voor elkaar krijgt, keert hij in het stemhokje op zijn schreden terug. Het spijt hem alleen dat Nederland in de tussentijd vier jaar achterop raakt.

achter de aan hen opgedrongen identiteit van gedemoniseerde underdog.

Toen Hannah Arendt en Harry Mulisch hun boeken schreven over het proces Eichmann in 1961, verwees de leus 'nooit meer Auschwitz' nog naar de onverwisselbare feiten van de jodenvervolging. In onze tijd lijkt het erop dat de leus eerst en vooral wordt geassocieerd met een hardnekkige morele chantage. Die chantage bezwaddert de afgrondelijkheid van de historische Holocaust, incrimineert kennelijk onwelgevallige populistten in de politiek en creëert een cultuur waarin doodsb bedreigingen aan politici van welke signatuur ook kunnen worden verexcuseerd. Maar ook worden door die chantage Nederlandse moslims op valse gronden in een quarantaine van historische onafwendbaarheid geplaatst. Kamp Auschwitz was te vinden nabij de Poolse stad Auschwitz en ligt niet in de wijk Amsterdam-Slotervaart, ook niet een beetje, en ook niet in de vermomming van een naoorlogse dependance.

BIBLIOGRAFIE JOOST ZWAGERMAN

Proza:

De houdgreep (1986, roman)

Kroondomein (1987, verhalen)

Gimmick! (1989, roman)

Vals licht (1991, roman)

De buitenvrouw (1994, roman)

Chaos en rumoer (1997, roman)

Het jongensmeisje (1998, verhalen)

Zes sterren (2002, roman)

Poëzie:

Langs de doofpot (1987, gedichten)

De ziekte van jij (1988, gedichten)

Bekentenissen van de pseudomaan (2001, gedichten)

Roeshoofd hemelt (2005, gedichten)

Tot hier en zelfs verder. De vroege gedichten (2005, gedichten)

Essays en andere non-fictie:

Collega's van God (1993, essays)

In het wild (1996, essays en kritieken)

Pornotheek Arcadië (2000, essays)

Landschap met klein vuil (2001, columns)

Walhalla (2001, een keuze uit de vroege essays)

Het wilde westen (2003, columns en verspreide stukken)

Het vijfde seizoen (2003, essays)

Door eigen hand (2005, essays en interviews)

Perfect Day en andere popverhalen (2006, non-fictie)

Transito (2006, essays)

De schaamte voor links (2007, pamflet)

Hollands welvaren (2007, columns en verspreide stukken)

Bloemlezingen:

De Nederlandse en Vlaamse literatuur vanaf 1880 in 250 verhalen (2005)

De Nederlandse en Vlaamse literatuur vanaf 1880 in 60 lange verhalen
(2006)

De ontdekking van de literatuur. The Paris Review Interviews (2007)

De Nederlandse en Vlaamse literatuur vanaf 1880 in 200 essays
(verschijnt najaar 2008)

Bijzondere en bibliofiele uitgaven:

De stilte ontluisterd (1986, gedichten)

Drie liefdesgedichten (1987, gedichten)

J.D. Salinger en de onwankelbare sympathie (1987, essay)

De kus van Michael Jackson (1993, columns voor kinderen)

De mooiste vrouw ter wereld (1993, gedichten)

Tomaatsj (1996, novelle)

De schrijver (2000, feuilleton, samen met o.a. Harry Mulisch,
Remco Campert, Gerrit Komrij)

Plug Ins (2000, catalogus bij tentoonstelling Rob Scholte)

Tussen droom en daad in Dubbelstad: Alkmaar in feit en fictie

(2004, Van Foreest Lezing)

Winnie en de onschuld (2006, Literaire juweeltjes)

Over Joost Zwagerman:

Bzzlletin (nr. 218, 1994), themanummer over proza en poëzie

van Joost Zwagerman, met bijdragen van A.F.Th. van
der Heijden, Arie Storm, Ron Elshout e.a.

Standplaats Zwagerman (2003)

DE LEDEN VAN DE ACADEMIE DE GOUDEN GANZENVEER

De heer prof. dr. P. Schnabel (voorzitter), directeur Sociaal en Cultureel Planbureau en universiteitshoogleraar UU;
De heer prof. drs. G.J.N.H. Cerfontaine, president & CEO Schiphol Group en hoogleraar Verantwoord bestuur van ondernemingen/Corporate Governance UU;
De heer mr. M.J. Cohen, burgemeester gemeente Amsterdam;
De heer B.J. Heijne, schrijver en publicist;
Mevrouw prof. ir. F.M.J. Houben, founding partner Mecanoo architecten en hoogleraar Mobiliteitsethiek TU Delft;
De heer T. Lanoye, laureaat 2007;
De heer mr. G. Mak, schrijver;
Mevrouw prof. dr. M.T.C. Mathijssen-Verkooijen, hoogleraar Moderne Nederlandse letterkunde UvA;
De heer mr. drs. A. Nicolai, Tweede-Kamerlid vvd;
Mevrouw J. van Nieuwenhoven, oud-voorzitter Tweede Kamer der Staten Generaal;
Mevrouw drs. N. Noordervliet, schrijfster;
De heer dr. A.H.G. Rinnooy Kan, voorzitter Sociaal-Economische Raad;
De heer prof. dr. H.W. van Os, hoogleraar Kunst en samenleving UvA;
Mevrouw mr. W. Sorgdrager, lid Raad van State;
De heer mr. dr. H.D. Tjeenk Willink, vice-president Raad van State;
De heer mr. B.E.M. Wientjes, voorzitter VNO-NCW.

DE LAUREATEN VANAF 1955

1955 Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen
1957 Prof. dr. A.J. Barnouw, historicus
1960 Prof. dr. J.H. Oort, sterrenkundige
1965 Prof. dr. A.M. Hammacher, kunsthistoricus
1980 Prof. dr. H. de la Fontaine Verweij, bibliothecaris en publicist
1983 Prof. dr. B.C.J. Lievegoed, psychotherapeut, sociaal-pedagoog en publicist
1984 Prof. dr. H. Freudenthal, wiskundige
1985 Prof. dr. J. Tinbergen, econoom
1986 Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten
1987 Armando, schilder en schrijver
1988 Dr. L. de Jong, historicus
1989 Prof. dr. mag. E.C.F.A. Schillebeeckx, theoloog
1990 Prof. dr. L. Reijnders, milieukundige
1991 Cultureel Supplement **NRC** Handelsblad
1992 Dr. A. Lehning, sociaal-historicus en schrijver
1993 Pierre H. en Simone Dubois, schrijversechtpaar
1996 H.J.A. Hofland, journalist
1999 Letterkundig Museum
2002 Michaël Zeeman, literatuurcriticus
2003 Jan Blokker, schrijver en journalist
2004 Kees van Kooten, schrijver
2005 Maria Goos, schrijfster
2006 Peter van Straaten, tekenaar en schrijver
2007 Tom Lanoye, schrijver
2008 Joost Zwagerman, schrijver

BEGUNSTIGERS

Centraal Boekhuis BV,
Koninklijke Boom uitgevers,
De Nederlandsche Bank NV,
NDC|VBK de uitgevers,
PCM Uitgevers NV,
PricewaterhouseCoopers Accountants NV,
WPG Uitgevers BV.

De Grafische Cultuurstichting nam de productie van dit boekje voor haar rekening.

COLOFON

ONTWERP Piet Gerards Ontwerpers, Amsterdam

LETTER Trinité

PAPIER ...

DRUKWERK Calff & Meischke, Amsterdam (omslag),
Drukkerij Wilco, Amersfoort (binnenwerk)

BINDWERK (genaaid gebrocheerd) Binderij Hexspoor, Boxtel

PRODUCTIE Grafische Cultuurstichting, Amstelveen

REDACTIE Maarten Dessing, Leiden

COÖRDINATIE Visser's Latijn/Annechien Visser, Amsterdam

FOTO'S Gerlinde de Geus, Amsterdam

© 2008

Stichting De Gouden Ganzenveer

Postbus 12040, 1100 AA Amsterdam

SECRETARIAAT

Annechien Visser

Kloveniersburgwal 75D

1011 KA Amsterdam

www.goudenganzenveer.nl

www.joostzwagerman.nl

NUR 320

ISBN 978 90 807238 7 0